

LEONARD GÓRKA SVD

SOBOROWE ZBLIŻENIA

John W. O'Malley SJ. *Co zdarzyło się podczas Soboru Watykańskiego Drugiego?* Kraków: Wydawnictwo WAM 2011 ss. 436. ISBN: 978-83-7505-846-8.

Wiedza o soborach jest przypomnieniem jednego z istotnych wymiarów struktury Kościoła. Dotyczy to przede wszystkim soborów „ekumenicznych” z pierwszego tysiąclecia, ale i wszystkich pozostałych, które choć związane tylko z tradycją łacińską, miały jednak pewne odniesienia do innych tradycji chrześcijańskich. Sobory wskazują także na znaczące przykłady ingerencji Ducha Świętego w ludzką historię życia religijnego. Prawdę tę ukazywali już wcześniej znawcy soborów, między innymi: J. Merlin, P. Crabbe, P. Labbe, G. Cossart, G.D. Mansi czy bardziej współcześni K.J. Hefele i H. Jedin. Koordynatorem, współautorem i redaktorem monumentalnego opracowania na temat historii II Soboru Watykańskiego jest znakomity historyk G. Alberigo¹, do którego odwołuje się wielokrotnie O'Malley. Komplementarne do dzieła Alberigo jest niemieckie opracowanie krytyczne O.H. Pescha².

Recenzowane dzieło jest bodaj najnowszym anglojęzycznym³ opracowaniem historii II Soboru Watykańskiego. Autor jest historykiem Kościoła i historykiem kultury, wykładowcą teologii na Georgetown University. Uczestniczył w dwóch sesjach publicznych II Soboru Watykańskiego, brał także udział w kilku konferencjach prasowych. W swoim opracowaniu usiłuje w gruncie rzeczy odpowiedzieć na proste

Dr hab. LEONARD GÓRKA SVD, prof. KUL – Instytut Ekumeniczny KUL; adres do korespondencji: ul. Jagiellońska 45, 20-950 Lublin 11; e-mail: lgorka@kul.lublin.pl

¹ *Storia del Concilio Vaticano II*. Vol. I: *Il cattolicesimo verso una nova stagione. L'annuncio e la preparazione*. Bologna: Società Editrice il Mulino 1995; Vol. 2: *La formazione della coscienza conciliare ottobre 1962 – settembre 1963*. Bologna 1996; Vol. 3: *Il concilio adulto, settembre 1963 – settembre 1964*. Bologna 1998; Vol. 4: *La chiesa come comunione, settembre 1964 – settembre 1965*. Bologna 1999; Vol. 5: *Concilio de transizione settembre – dicembre 1965*. Bologna 2001. Istnieje również polska wersja skróconej historii II Soboru Watykańskiego autorstwa G. Alberigo: *Krótką historia II Soboru Watykańskiego*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 2005. Mamy także inne tłumaczenia, np.: R.M. Wiltgen. *Ren wpada do Tybru. Historia Soboru Watykańskiego II*. Poznań: Wydawnictwo Christianitas 2001; K. Wenzel. *Mala historia Soboru Watykańskiego II*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2007. Pomijam tu opracowania mające charakter komentarza do treści poszczególnych dokumentów soborowych.

² *Das Zweite Vatikanische Konzil. Vorgeschichte, Verlauf, Ergebnisse, Nachgeschichte*. Würzburg 1993.

³ Wersja anglojęzyczna została opublikowana w 2008 r.

pytanie: co wydarzyło się podczas Soboru? Zamierza tego dokonać, jak pisze sam Autor, ukazując, po pierwsze, najistotniejsze wydarzenia od zwołania Soboru aż po jego zamknięcie, po drugie – umieszczając zagadnienia wynikające z dyskusji soborowych w ich historycznych i teologicznych kontekstach, i po trzecie – podejmując wysiłek ukazania prac i myśli ojców soborowych w taki sposób, by czytelnik zrozumiał założenia doktrynalne i pastoralne Soboru (s.13 n.), a w dalszym sensie, by zrozumiał tożsamościowe elementy rzymskiego katolicyzmu .

Jest rzeczą zrozumiałą, że historia II Soboru Watykańskiego może być rzetelnie zrekonstruowana jedynie na podstawie krytycznej analizy źródeł. Autor omawianego dzieła sięga więc do oficjalnej edycji akt soborowych⁴, obejmującej pięćdziesiąt jeden tomów, których sukcesywną publikację zakończono dopiero w 1999 r. Swoją refleksję wspiera także opracowaniami takich historyków i teologów, jak: G. Caprile⁵, Y. Congar⁶, H. Fesquet⁷, G. Philips⁸, X. Rynne⁹, H. Vorgrimler¹⁰ i inni. Już sam ten metodologiczny zabieg wzbudza zaufanie do proponowanych przez Autora ocen i wniosków.

Podstawowy korpus pracy tworzy siedem rozdziałów, charakteryzujących zarówno różnego rodzaju konteksty II Soboru Watykańskiego, jak i poszczególne wydarzenia oraz treści merytoryczne poszczególnych sesji soborowych.

Wielkość wydarzenia soborowego na tle poprzednich soborów oraz ukazanie cech specyficznych dla omawianego soboru (współdział obserwatorów, rola mediów, *aggiornamento*, powrót do źródeł, rozwój doktryny) jest przedmiotem uwagi pierwszego rozdziału. Zaskakująca jest ta część rozdziału, która mówi już na tym etapie o tzw. duchu Soboru, czyli o „nadrzędnej wizji, przekraczającej szczegóły dokumentów” (s. 78), a którą należy uwzględnić przy interpretacji II Soboru Watykańskiego. Zdaniem O'Malleya „dotarcie do «ducha» staje się możliwe poprzez zbadanie «litery» – formy i słownictwa” (tamże). Tego rodzaju opinia prowokuje do dalszej dyskusji i wyjaśnień.

Dziewiętnaste stulecie oraz jego kontynuacja w pierwszej połowie XX wieku, prezentowane poprzez papieskie pontyfikaty papieży: Grzegorza XVI, Piusa IX, Leo-

⁴ *Acta et Documenta Concilio Oecumenico Vaticano II Apparando. Series prima (Antepreparatoria)*. T. 1-12. Typis Polyglottis Vaticanis 1960-1961; *Acta et Documenta Concilio Oecumenico Vaticano II Apparando. Series secunda (Praepparatoria)*. T. 1-7. Typis Polyglottis Vaticanis 1964-1969; *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Vaticani II*. T. 1-32. Typis Polyglottis Vaticanis 1970-1999.

⁵ *Il Concilio Vaticano II. Cronache del Concilio Vaticano II*. T. 1-5. Roma: Edizioni “La Civiltà Cattolica” 1966-1969.

⁶ *Mon journal du concile*. Paris: Édition du Cerf 2002.

⁷ *The Drama of Vatican II: The Ecumenical Council. June 1962 – December 1965*. New York: Ed. Random House 1967.

⁸ *Carnets conciliaires de Mgr. Gérard Philips, secrétaire adjoint de la commission doctrinale*. Leuven 2006.

⁹ *Vatican Council II*. New York: Maryknoll 1999.

¹⁰ *Commentary on the Documents of Vatican II*. T. 1-5. New York: Herder 1967-1969.

na XIII, Piusa X, Piusa XI i Piusa XII, wypełniają treść drugiego rozdziału. Charakterystyka postaw teologicznych tych postaci nabiera wyrazistych cech na tle ukazanych kierunków myślowych: R. Laménais, H. Newmana, J.I. Döllingera, L. Duchesne, D. Chenu, Y. Congara, H. de Lubaca, M. Bubera, T. de Chardin, R. Auberta itd. Nietrudno zgodzić się z opinią O'Malleya, że „dramat Soboru Watykańskiego II rozgrywał się w napięciu pomiędzy tymi dwoma teologicznymi biegunami” (s. 128). To znaczy między centrum a peryferiami.

Ważnym źródłem krytycznej charakterystyki i oceny prac Soboru jest przybliżenie osobowości, wokół których tworzyło się swoistego rodzaju „przymierze”. Tej problematyce poświęcony jest trzeci rozdział. Autor koncentruje się wpiętych na wyrażenie zróżnicowanych profilach osobowościowych soborowych papieży: Jana XXIII i Pawła VI. To oni w wielkiej mierze nadawali Soborowi kierunek myślenia, dyskusji oraz redagowania końcowych dokumentów. Niezmiernie ważnym czynnikiem dla interpretacji całego Soboru jest także wiedza na temat bardzo wpływowych jego uczestników. O'Malley wskazuje wybiórczo na takie postaci, jak m.in. A. Ottaviani, A. Bea, Maksymos IV Saigh, E. Ruffini, P. Felici, J. Willebrands, J. Frings, L.J. Suenens, F. König, G. Philips, J. de Smedt, A. Meyer, E. Ritter i inni. Spotkania i prowadzone dyskusje były cennym „doświadczeniem edukacyjnym” dla wszystkich uczestników Soboru (s. 175). Niestety O'Malley prawie całkowicie pomija okres przedprzygotowawczy (*antepreparatoria*) Soboru, tj. zebranie i analizowanie merytorycznych propozycji na obrady soborowe ze strony episkopatu światowego, uniwersytetów katolickich i wydziałów teologicznych. To etap bardzo ważny dla charakterystyki kierunków myślenia w Kościele katolickim w okresie przedsoborowym.

Pierwsza sesja soborowa (1962), z uwzględnieniem problemów organizacyjnych i proceduralnych oraz ogólną charakterystyką najważniejszej dyskusji, stanowi czwartą płaszczyznę zainteresowań omawianego dzieła. Przywołane zostają tu dwa z siedmiu schematów, zdaniem O'Malleya najważniejsze, a mianowicie schemat o Liturgii (*Sacrosanctum Concilium*) i źródłach Objawienia (*De fontibus Revelationis*). Autor streszcza wpiętych bardzo intensywną dyskusję nad pierwszym schematem, zwracając uwagę na ważne zasady: dostosowania liturgii do współczesnych i lokalnych okoliczności oraz zasadę zaangażowania i czynnej odpowiedzialności wszystkich obecnych w trakcie działań liturgicznych. Tym samym ojcowie soborowi podjęli próbę wyjścia poza europejskie ograniczenia, wskazali też, że zaangażowanie liturgiczne może nieść z sobą implikacje i konsekwencje eklezjologiczne (s. 193). Zdaniem O'Malleya dyskusja na temat źródeł Objawienia, której konsekwencją było odrzucenie proponowanego schematu, stała się punktem zwrotnym w myśleniu uczestników Soboru. R. Rouquet, jezuicki sprawozdawca soborowy, fakt ten nazywa zwięźle: zakończeniem epoki kontrreformacji (s. 206). Rozdział kończy przegląd dyskusji soborowej na temat schematu o jedności Kościoła, środkach masowego przekazu oraz samej natury Kościoła. Odnośnie do tego ostatniego cenne są streszczenia odważnych mów biskupów De Smedta, Suenensa i Fringsa.

Pomimo skomplikowanych struktur, procedur biurokratycznych i oporów ze strony zarówno ojców soborowych, jak i poszczególnych komisji, podczas drugiej sesji soborowej (1963) dochodzi do sytuacji, którą O'Malley określa syntetycznie w piątym rozdziale: „większość przeważa” (s. 217). Postawa taka przejawiała się zwłaszcza podczas obrad w auli soborowej nad schematami o Kościele, o Dziewicy Maryi, o biskupach, o apostołstwie świeckich i o ekumenizmie. Autor najmniej uwagi poświęcił schematowi o ekumenizmie, który wówczas obejmował także rozdział czwarty na temat katolickiej postawy wobec niechrześcijan oraz rozdział piąty na temat wolności religijnej. Wyniki głosowań wykazały jednoznacznie, że pomimo zróżnicowanych postaw wśród uczestników soboru panowała zasadnicza zgodność co do niektórych kontrowersyjnych kwestii.

Na kolejnym etapie historii soborowych debat, tzn. podczas trzeciej sesji (1964), w opisie O'Malleya bardzo jaskrawo zaznacza się napięcie między większością obradujących a reprezentantami Kurii Rzymskiej i papieżem Pawłem VI (zob. rozdział VI). Autor mówi wprost, że „środek ciężkości Soboru zaczął się przemieszczać z sali obrad w Bazylice św. Piotra w stronę papieskich apartamentów” (s. 275). Przyczyną tych napięć była zwłaszcza problematyka dotycząca hierarchicznej struktury Kościoła, wolności religijnej, relacji Kościoła rzymskokatolickiego do Żydów i wyznawców innych religii oraz obecności Kościoła w świecie współczesnym. Tym, co wywołało szczególną frustrację i niezadowolenie ojców soborowych, była ingerencja Pawła VI w prace Soboru, chodzi mianowicie o przeniesienie głosowania nad schematem o wolności religijnej na rok następny, przesłanie dziewiętnastu poprawek do schematu o ekumenizmie oraz przekazanie noty wyjaśniającej (*Nota Explicativa Praevia*) do *Lumen gentium* odnośnie do interpretacji znaczenia kolegialności w schemacie o Kościele. Pozytywnym wydarzeniem natomiast tej sesji była promulgacja przez papieża trzech dokumentów: Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, Dekretu o Kościołach wschodnich *Orientalium ecclesiarum* oraz Dekretu o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*.

Czwarta sesja Soboru jest zwieńczeniem wszystkich jego działań. O'Malley swoją uwagę skupia przede wszystkim na ogólnej charakterystyce jedenastu dokumentów, które zostały przegłosowane podczas tej sesji (rozdział VII). Miały one bardzo zróżnicowaną problematykę i wagę merytoryczną. Przygotowywane były nieco w pośpiechu, niecierpliwie. Warto odnotować, że w kontekście schematu o wolności religijnej Autor cytuje wypowiedzi dwóch słowiańskich hierarchów: kard. S. Wyszyńskiego, prymasa Polski, oraz kard. J. Berana, abpa praskiego. Ten ostatni zwłaszcza, odnosząc się do wydarzeń Soboru w Konstancji w 1415 r. i spalania Jana Husa, a następnie narzucenia katolicyzmu ludności w Czechach w XVII wieku, apelował, by ludziom nie narzucać religii. Przynosi to bowiem nieoszacowane szkody Kościołowi. Z drugiej strony domagał się od rządzących państwami, by zezwalały na swobodne praktykowanie religii, by uwolniły wszystkich duchownych i świeckich zatrzymanych z powodu wyznawanej religii (s. 342 n.).

Do owoców ostatniej fazy Soboru zaliczyć należy także decyzję papieża Pawła VI, by powołać synodalne zgromadzenie biskupów (*Synodus Episcoporum*), które miało być organem doradczym, ale nie rozstrzygającym, lecz wspomagającym Biskupa Rzymu.

W podsumowaniu O'Malley zbiera i przypomina integralne znamiona II Soboru Watykańskiego. Sobór ten był, jego zdaniem, wydarzeniem bez precedensu w dziejach soborów „ze względu na uwagę, jaką zwrócił na zmiany zachodzące w społeczeństwie” (s. 393). Sobór usiłował dać odpowiedź na pytanie, jak być dzisiaj Kościołem „światowym” („Weltkirche” według terminologii Karla Rahnera). Odpowiedź na to pytanie łączyła się z poszukiwaniem sposobów realizacji trzech kategorii postaw: *aggiornamento* („udziśnienie”), rozwój oraz *ressourcement* (powrót do korzeni tradycji chrześcijańskiej). W konsekwencji ojcowie soborowi odchodzą od stylu jurydycznego na rzecz stylu duszpasterskiego, co powoduje, że staje się on także wydarzeniem językowym.

Recenzowane tu dzieło O'Malleya nie jest komentarzem do dokumentów soborowych. Jest natomiast rzetelnym, źródłowym i kompetentnym przedstawieniem genezy, kontekstu, klimatu i „ducha” II Soboru Watykańskiego. Przekazana w nim treść pozwoli nam na głębsze wnikanie i zrozumienie tekstów soborowych.

Z dystansu pięćdziesięciu lat od zwołania II Soboru Watykańskiego sensowne wydaje się postawienie pytania o stan naszej wiedzy na temat genezy, przebiegu i znaczenia tego Soboru. Powszechnie funkcjonuje mentalność utożsamiająca wydarzenie soborowe z obszernym zbiorem różnego rodzaju odnowionych treści teologicznych. Ojcowie soborowi nie zamierzali jednak wnieść w życie Kościoła nowej summy teologicznej, w tym celu – zdaniem papieża Jana XXIII – nie trzeba było soboru. Nie usiłowali też dawać odpowiedzi na wszelkiego rodzaju problemy Kościoła i świata. O wiele ważniejsze jest postrzeganie II Soboru Watykańskiego jako bodźca mającego zachęcić wspólnotę wierzących do podjęcia odnowy życia religijnego w konfrontacji z tajemnicą Słowa Bożego i tajemnicą historii ludzkości. Wydaje się, że zadanie reformy, wyrażane poprzez otwartość na Ewangelię oraz braterski szacunek dla wszystkich ludzi, streszczają istotę soborowego wydarzenia.

Autor recenzowanego dzieła jednoznacznie ujawnia fakt, że pewna część wartościowych źródeł soborowych nie została jeszcze do końca odkryta i zreinterpretowana w kontekście historycznym, społecznym i teologicznym okresu, w którym Sobór miał miejsce. Stąd też historia recepcji II Soboru Watykańskiego daleka jest jeszcze od swego spełnienia i wymaga dziś releksji dokumentów i odnowionej refleksji w świetle dokonujących się badań historyczno-teologicznych.